

REZUMAT

- Acest raport, comandat de Consiliul Europei în cadrul Programului comun al Uniunii Europene și Consiliului Europei „Egalitate și nediscriminare pentru romi” (EQUIROM), analizează portretizarea romilor¹ în emisiuni televizate din Bulgaria, Grecia, Italia și România și modul în care această imagine contribuie la persistența inegalității, a prejudecăților și a discriminării împotriva romilor. Raportul ia în considerare standardele internaționale, ale Uniunii Europene și interne privind antidiscriminarea, combaterea discursului instigator la ură și egalitatea de tratament, precum și jurisprudența corespunzătoare. Studiul acoperă perioada ianuarie 2022 – aprilie 2023, iar cercetătorii au analizat cel puțin 20 dintre cele mai recente materiale difuzate legate de sau despre romi, înregistrate și prezentate de diverși radiodifuzori din fiecare țară. Raportul își propune să răspundă la întrebările-cheie cu privire la modul în care romii sunt reprezentați și portretizați în radiodifuziune și dacă există inițiative, practici sau modalități de combatere a atitudinilor antirome promovate prin radiodifuziune. Cu toate acestea, sfera de aplicare a raportului este limitată la materialele disponibile și înregistrate în domeniul public și au fost incluși în studiu numai radiodifuzorii licențiați/înregistrați la organismele naționale competente.
- Cadrele naționale de reglementare din Bulgaria, Grecia, Italia și România interzic discursurile instigatoare la ură și discriminarea împotriva romilor, dar mass-media din aceste țări continuă să le prezinte negativ prin stereotipuri și prejudecăți. Acest studiu arată că mass-media tind să se concentreze pe criminalitate, sărăcie și discriminare, prezentând romii ca violenți, needucați și înapoiți. Aceste portrete negative întăresc atitudinile și prejudecățile dăunătoare, limitând oportunitățile de incluziune socială și egalitate. Deși au existat unele eforturi pentru a spori reprezentarea pozitivă, acestea sunt puține și rare.
- Printre recomandările pentru a depăși portretizarea negativă a romilor în mass-media se numără: consolidarea capacităților organismelor de reglementare de a combate discursul instigator la ură; sporirea gradului de conștientizare în rândul specialiștilor media; evitarea generalizărilor negative; oferirea posibilității de influențare de către romi a portretizării acestora în mass-media; oferirea de imagini pozitive ale contribuțiilor romilor la societate; includerea mai multor voci de romi în știri și mass-media; evitarea limbajului umilitor și prezentarea romilor ca un grup omogen. Aceste recomandări ar putea contribui la o prezentare mai exactă și incluzivă a romilor în știri și mass-media și ar putea sprijini lupta pe scară largă împotriva atitudinilor antirome.

Introducere

- Consiliul Europei implementează în prezent un program comun al Uniunii Europene și Consiliului Europei denumit „Egalitate și nediscriminare pentru romi” (EQUIROM). Scopul acestui program este de a combate și de a preveni atitudinile antirome și discriminarea și de a promova egalitatea pentru romii. Programul este implementat în Bulgaria, Grecia, Italia și România din decembrie 2022 până în decembrie 2024.
- Unele dintre obiectivele EQUIROM sunt combaterea stereotipurilor din mass-media, creșterea gradului de informare cu privire la istoria și cultura romilor și a altor minorități etnice, inclusiv pentru cunoașterea Holocaustului romilor, și contribuția la realizarea unor portretizări pozitive ale romilor de către jurnaliști și alți reprezentanți ai mass-media.
- Discursul instigator la ură și, în cele din urmă, infracțiunile motivate de ură se bazează pe reprezentări discriminatorii sau negative care vizează anumite persoane sau grupuri de persoane pe baza statutului lor sau caracteristicilor lor personale, reale sau atribuite. Astfel de reprezentări persistă în discursurile publice și politice, inclusiv pe posturile de televiziune și platformele media. Mulți romi continuă să se confrunte cu inegalități, prejudecăți și discriminare, precum și obstacole serioase care îi împiedică să se bucure pe deplin de drepturile

¹ Termenul „romi și *travellers*” este folosit la Consiliul Europei cu sensul generic ce cuprinde marea diversitate a grupurilor acoperite de activitatea Consiliului Europei în acest domeniu: pe de o parte a) romi, sinti/manuș, calé, kaale, romanichel, băieși/rudari; b) egiptenii balcanici (egipteni și așcali); c) grupurile estice (dom, lom si abdal); și, pe de altă parte, grupuri precum *travellers*, ieniș și populațiile desemnate sub termenul administrativ „Gens du voyage”, precum și persoanele care se identifică drept țigani. Această este o notă explicativă de subsol, și nu o definiție pentru romi și/sau *travellers*.

omului. Accesul lor la servicii esențiale precum asistența medicală, locuințele, educația și locurile de muncă este adesea îngreunat de o atitudine antiromă preexistentă și adânc înrădăcinată. Aceste probleme sunt agravate de reprezentarea lor adesea foarte negativă în mass-media și de numărul prea mic de reprezentanți ai acestora în viața publică și politică și în procesele de luare a deciziilor. Femeile romă se confruntă cu obstacole deosebit de mari în calea egalității și a participării, din cauza multiplelor forme de discriminare, a prejudecăților de gen și a stereotipurilor.

PREZENTARE GENERALĂ A STANDARDELOR ȘI DEFINIȚIILOR CORESPUNZĂTOARE

- Materialele prezentului studiu au fost analizate din perspectiva standardelor internaționale, ale Uniunii Europene (UE) și interne corespunzătoare privind antidiscriminarea. Printre acestea se numără standardele stabilite în Convenția Europeană a Drepturilor Omului („Convenția”), jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, standardele corespunzătoare ale Națiunilor Unite (ONU) (Pactul internațional pentru drepturile economice, sociale și culturale (ICESCR), Pactul internațional pentru drepturile civile și politice (ICCPR), Convenția privind drepturile copilului (CRC) și Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (ICERD)), Directiva UE privind egalitatea rasială 2000/43/CE, Directiva 2010/13/UE, Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și manifestări ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal, Cadrul strategic al UE pentru egalitate, incluziune și participare pentru 2020-30, Planul de acțiune al UE împotriva rasismului 2020-25, legislația națională aplicabilă și altele.
- Bulgaria, Grecia, Italia și România sunt toate semnatare ale Convenției, care protejează împotriva discursului instigator la ură. Articolul 10 din Convenție garantează dreptul la libertatea de exprimare, dar acest drept nu este absolut și poate fi supus unor limitări. Una dintre aceste limitări este prevăzută în articolul 17, care prevede că nimeni nu poate folosi drepturile acordate de Convenție pentru a se angaja în activități sau pentru a efectua acțiuni care vizează încălcarea vreunui dintre drepturile și libertățile prevăzute în Convenție. Aceasta înseamnă că discursul instigator la ură, care urmărește să incite la violență, discriminare sau ostilitate față de persoane individuale sau grupuri pe baza rasei, etniei, religiei, naționalității, orientării sexuale, identității de gen sau a altor caracteristici, nu este protejat de dreptul la libertatea de exprimare în temeiul Convenției.
- În plus, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (Curtea) a susținut că discursul instigator la ură poate constitui o încălcare a articolelor 8 și 14 din Convenție, care protejează dreptul la viață privată și interzic discriminarea pe orice motiv, cum ar fi sexul, rasa, culoarea, limba, religia, opinia politică sau de altă natură, originea națională sau socială, asocierea cu o minoritate națională, proprietatea, originea sau alt statut.² Curtea a stabilit că statele au obligația pozitivă de a combate discursul instigator la ură și de a proteja persoanele individuale și grupurile împotriva acestuia. În cauza sa recentă *Budinova și Chaprazov împotriva Bulgariei*,³ Curtea a considerat că „în timp ce o exprimare a opiniei ar putea atinge o chestiune de interes public – cum ar fi relațiile dintre grupurile etnice dintr-o țară – poate în același timp să promoveze sau să justifice ura și intoleranța față de unele dintre aceste grupuri și, prin urmare, nu trebuie să aibă dreptul la nicio protecție sau la o protecție foarte limitată în temeiul articolului 10 din Convenție”.⁴ Acesta a continuat concluzionând că „declarațiile generale care atacă sau aruncă într-o lumină negativă întregi grupuri etnice, religioase sau de altă natură nu trebuie să beneficieze de protecție sau pot să beneficieze de o protecție foarte limitată în temeiul articolului 10 al Convenției, citit din perspectiva articolului 17”.⁵

² *Budinova și Chaprazov împotriva Bulgariei*, cererea nr. 12567/13, hotărâre din 16 februarie 2021, disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207928>, accesat la 26 iulie 2023.

³Ibid., paragraful 95.

⁴Ibid., paragraful 93.

⁵Ibid., paragraful 94.

- Recomandarea de politică generală nr. 13 a Comisiei Europene împotriva rasismului și intoleranței (ECRI) privind combaterea atitudinilor antirome și a discriminării împotriva romilor, adoptată la 24 iunie 2011 și modificată la 1 decembrie 2020, reamintește că atitudinea antiromă este o formă specială de rasism, o ideologie fondată pe noțiunea de superioritate rasială, o formă de dezumanizare și rasism instituțional alimentată de discriminarea istorică, care se manifestă, printre altele, prin violență, discurs instigator la ură, exploatare, stigmatizare și cel mai flagrant tip de discriminare, și subliniază că atitudinea antiromă este o formă de rasism deosebit de persistentă, violentă, recurentă și frecventă.⁶

- În plus, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a adoptat Recomandarea CM/Rec(2022)16 privind combaterea discursului instigator la ură la 20 mai 2022,⁷ pe baza jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, recomandările făcute de ECRI și alte organisme internaționale. Recomandarea oferă un set de îndrumări pentru statele membre și pentru alte entități-cheie implicate (întreprinzători online, organisme politice, mass-media, instituții naționale pentru drepturile omului, organizații ale societății civile) cu privire la modul de a pune în aplicare un set cuprinzător și calibrat corespunzător de măsuri juridice și non-juridice pentru prevenirea și combaterea discursului instigator la ură. Recomandarea definește discursul instigator la ură ca fiind „toate tipurile de manifestări care incită, promovează, răspândesc sau justifică violența, ura sau discriminarea împotriva unei persoane sau a unui grup de persoane sau care le denigrează pe baza caracteristicilor sau statutului lor personal real sau atribuit, cum ar fi „rasă”, culoare, limbă, religie, naționalitate, origine națională sau etnică, vârstă, dizabilitate, sex, identitate de gen și orientare sexuală”. Aceasta îndeamnă statele membre să adopte un cadru legal cuprinzător și eficient pentru prevenirea și combaterea discursului instigator la ură în mediile offline și online, constând în dispoziții reglementate în mod corespunzător de drept civil, administrativ și penal.
- În combaterea discursului instigator la ură, se recomandă ca mass-media și jurnaliștii să-și îndeplinească rolul de supraveghetor public, oferind informații corecte și de încredere despre ură și intoleranță, promovând în același timp o cultură a toleranței și înțelegerii. Canalele mass-media publice trebuie să încurajeze în mod activ dialogul intergrup și să asigure o reprezentare pozitivă a diversității de opinii în comunitate. Profesioniștii mass-media trebuie să evite stereotipurile derogatorii și menționarea inutilă a caracteristicilor personale. Autoritățile de reglementare independente și organismele media trebuie să joace un rol proactiv în combaterea discursului instigator la ură, menținerea independenței, a răspunderii și a transparenței.
- Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene reunește toate drepturile personale, civice, politice, economice și sociale de care se bucură cetățenii din UE, inclusiv drepturile persoanelor care aparțin minorităților. Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului UE din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și manifestări ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal prevede armonizarea legilor și reglementărilor țărilor UE cu privire la infracțiunile care implică anumite manifestări de rasism și xenofobie. Anumite manifestări grave de rasism și xenofobie trebuie considerate infracțiune în toate țările UE și să fie sancționate cu pedepse eficiente, proporționale și disuasive. Articolul 6 din Directiva 2010/13/UE⁸ (Directiva privind serviciile mass-media audiovizuale) prevede în mod expres că statele membre ale UE au obligația de a se asigura prin mijloace adecvate că serviciile media audiovizuale ale furnizorilor de servicii media aflați sub jurisdicția lor nu conțin nicio incitare la ură bazată pe rasă, sex, religie sau naționalitate. Articolul 9 alineatul (1) litera (c) punctul (ii) din aceeași directivă prevede că statele membre ale UE au obligația de a se asigura că mesajele comerciale audiovizuale de la furnizorii de servicii media aflați sub jurisdicția lor respectă, printre altele, cerința conform căreia comunicațiile comerciale audiovizuale nu trebuie să includă sau să promoveze niciun fel

⁶ Disponibil la <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5aee>, accesat la 26 iulie 2023.

⁷ Disponibil la https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955, accesat la 26 iulie 2023.

⁸ Disponibil la <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0913&qid=1697642250945> și <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010L0013>, accesat la 26 iulie 2023.

de discriminare bazată pe sex, origine rasială sau etnică, naționalitate, religie sau convingeri, dizabilitate, vârstă sau orientare sexuală.

■ Dincolo de standardele internaționale, au fost luate în considerare și standardele interne referitoare la discursul instigator la ură, nediscriminare și egalitate de tratament, inclusiv legislația adoptată pentru implementarea dreptului secundar al UE.

METODOLOGIE

■ Obiectivul acestui studiu este de a stabili caracteristicile și particularitățile actuale ale portretizării romilor în emisiunile TV în patru state membre ale Consiliului Europei: Bulgaria, Grecia, Italia și România. Studiul face parte din proiectul EQUIROM al Consiliului Europei și acoperă perioada de la 1 ianuarie 2022 până la 30 aprilie 2023.

■ În scopul acestui studiu, cercetătorii din cele patru țări au selectat aleatoriu cel puțin 20 dintre cele mai recente materiale difuzate legate de sau pe tema romilor, înregistrate și prezentate de diverși radiodifuzori din fiecare țară. În anexele acestui raport este prezentată o listă a tuturor materialelor analizate împreună cu linkurile corespunzătoare. Emisiunile selectate aleatoriu includ canale de știri și de divertisment și acoperă o varietate de programe, precum știri, talk-show-uri, reportaje și concursuri. Analiza fiecărui material își propune să răspundă la următoarele întrebări-cheie:

- ▶ în ce măsură sunt reprezentați romii în radiodifuziune?
- ▶ cum sunt reprezentați romii în radiodifuziune: într-un mod pozitiv, neutru sau negativ?
- ▶ există inițiative bune, practici și modalități de combatere a atitudinilor antirome promovate prin mass-media?

■ Pentru a asigura caracterul aleatoriu, cercetătorii au folosit mijloace avansate de căutare Google și alte motoare de căutare similare, cu ajutorul unor instrumente avansate, cum ar fi desemnarea unei anumite perioade, folosirea căutării de videoclipuri și știri și folosind cuvinte-cheie precum „romi”, „romani” și „etnici romi” și traducerea cuvântului „țigan” în limbile naționale. În plus, s-au efectuat căutări și pe canalele YouTube și site-urile web ale diverșilor radiodifuzori folosind cuvinte-cheie relevante. Raportul este structurat pe secțiuni pentru fiecare țară, urmat de o analiză și o recomandare generală.

Capitolul fiecărei țări conține o secțiune care descrie cadrul legal și de reglementare național, urmat de analiza tuturor materialelor examinate din țară.

Limitări

■ Cercetătorii au selectat numai materiale disponibile și înregistrate în domeniul public – informații cu acces liber – și au analizat fiecare material. Materialele care nu au fost difuzate la TV și/sau nu au fost publicate și/sau nu mai sunt disponibile pe diverse platforme de internet și site-uri de internet accesibile publicului au fost excluse din sfera studiului. În plus, au fost incluși în studiu numai radiodifuzorii licențiați/înregistrați la organismele naționale competente.

România

Rezumatul cadrului legal și de reglementare național

- În România, cadrul legal și de reglementare național corespunzător privind mass-media și discursul instigator la ură este guvernat de Legea Audiovizualului,⁹ Codul de reglementare a conținutului audiovizual,¹⁰ Legea antidiscriminare (Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 republicată, cu modificări)¹¹ și Codul penal.¹²
- Legea audiovizualului mandatează Consiliul Audiovizualului (CNA) să asigure, printre altele, informarea corectă a opiniei publice;¹³ echidistanța și pluralismul opiniilor;¹⁴ apărarea demnității umane și a dreptului la propria imagine;¹⁵ și politici nediscriminatorii cu privire la rasă, sex, naționalitate, religie, convingeri politice și orientare sexuală.¹⁶ Legea prevede că mesajele comerciale ale furnizorilor de media nu au voie să includă și nici să promoveze acte de discriminare pe criterii de sex, rasă sau origine etnică, naționalitate, religie sau convingeri, dizabilitate, vârstă sau orientare sexuală.¹⁷ De asemenea, serviciile media audiovizuale nu au voie să conțină incitare la violență sau la ură împotriva unui grup de persoane sau a unui membru al unui grup, pe motive precum sex, rasă, culoare, origine etnică sau socială, caracteristici genetice, limbă, religie, convingeri, opinii politice sau de altă natură, apartenența la o minoritate națională, avere, origine, dizabilitate, vârstă, orientare sexuală sau boală cronică contagioasă sau necontagioasă.¹⁸
- Legea română antidiscriminare interzice și sancționează toate formele de discriminare și prevede protecția demnității umane¹⁹ și sancționează în mod concret încălcarea dreptului de a nu fi discriminat și încălcarea demnității personale.²⁰ De asemenea, legea interzice hărțuirea și definește această formă de discriminare ca fiind „orice comportament pe criteriu de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, gen, orientare sexuală, apartenență la o categorie defavorizată, vârstă, handicap, statut de refugiat ori azilant sau orice alt criteriu care duce la crearea unui cadru intimidant, ostil, degradant sau jignitor”.²¹
- Codul penal român interzice incitarea la ură sau discriminare în contextul articolului 317 anterior, care a fost modificat prin Legea nr. 286/2009 și încorporat în articolul 369.²² În 2022, prevederea articolului 369 a fost

⁹ Legea nr. 504 din 11 iulie 2002 privind audiovizualul publicată în Monitorul Oficial nr. 534 din 22 iulie 2002, disponibilă la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/37503>, accesat la 27 iulie 2023.

¹⁰ Consiliul Național al Audiovizualului, Hotărârea nr. 2020/2011, Codul de reglementare a conținutului audiovizual, publicat în Monitorul Oficial nr. 174 din 11 martie 2011, cu modificările ulterioare din 2013, 2017 și 2019, disponibil la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/215180>, accesat la 27 iulie 2023.

¹¹ Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și combaterea tuturor formelor de discriminare, aprobată prin lege, cu modificările ulterioare, republicată, disponibilă la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/24129>, accesat la 27 iulie 2023.

¹² Codul penal adoptat prin Legea nr. 286/2009 cu modificările ulterioare, disponibil la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/267695>, accesat 27 iulie 2023.

¹³ Legea nr. 504/2002, art. 17, alin. 1.d, nr. 1.

¹⁴ Legea nr. 504/2002, art. 17, alin. 1.d, nr. 3.

¹⁵ Legea nr. 504/2002, art. 17, alin. 1.d, nr. 6.

¹⁶ Legea nr. 504/2002, art. 17, alin. 1.d, nr. 7.

¹⁷ Legea nr. 504/2002, articolul 29, alin. 1.d, introdusă prin Legea nr. 190 din 28 iunie 2022, publicată în Monitorul Oficial nr. 651 din 20 iunie 2022, disponibil la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/256901>, accesat la 27 iulie 2023.

¹⁸ Legea nr. 504/2002, art. 40, alin. 1.a, introdusă prin Legea nr. 190 din 28 iunie 2022.

¹⁹ Ordonanța Guvernului nr. 137/2000, republicată, art. 1 alin. 1, care cuprinde o referire implicită la valorile protejate de Constituția României precum drepturile omului, drepturile și libertățile cetățenilor și libera dezvoltare a personalității umane.

²⁰ Articolul 15 din Legea antidiscriminare prevede ocrotirea demnității umane stipulând că „Constituie contravenție, ..., dacă fapta nu intră sub incidența legii penale, orice comportament manifestat în public, având caracter de propagandă naționalist-șovină, de instigare la ură rasială sau națională, ori acel comportament care are ca scop sau vizează atingerea demnității ori crearea unei atmosfere de intimidare, ostile, degradante, umilitoare sau ofensatoare, îndreptat împotriva unei persoane, unui grup de persoane sau unei comunități și legat de apartenența acestora la o anumită rasă, naționalitate, etnie, religie, categorie socială sau la o categorie defavorizată ori de convingerile, sexul sau orientarea sexuală a acestuia”.

²¹ A se vedea Legea antidiscriminare, Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 republicată, cu modificări, disponibilă la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/24129>, accesat la 27 iulie 2023.

²² Codul penal, Legea nr. 286/2009, disponibil la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/267695>, accesat la 27 iulie 2023.

modificată în continuare prin lege²³ pentru a fi mai bine aliniat la Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului.²⁴ În prezent, prevederea legală stipulează că „Incitarea publicului, prin orice mijloace, la violență, ură sau discriminare împotriva unei categorii de persoane sau împotriva unei persoane pe motiv că face parte dintr-o anumită categorie de persoane definită pe criterii de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, gen, orientare sexuală, opinie ori apartenență politică, avere, origine socială, vârstă, dizabilitate, boală cronică necontagioasă sau infecție HIV/SIDA, considerate de făptuitor drept cauze ale inferiorității unei persoane în raport cu celelalte se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă”.²⁵

■ În final, Legea nr. 2/2021²⁶ se referă la măsurile de prevenire și combatere a atitudinilor antirome care reglementează răspunderea penală pentru promovarea, în public, în orice mod, a ideilor, concepțiilor sau doctrinelor antirome²⁷ și pentru distribuirea sau punerea la dispoziția publicului, prin orice mijloace, știri sau informații, a unor materiale antirome.²⁸

Analiză

■ După analiza a 20 de materiale video selectate aleatoriu, au fost constatate mai multe teme și tipare în felul în care romii sunt portretizați în mass-media românească.

■ În primul rând, există un stereotip negativ predominant al romilor ca infractori violenți, needucați și înapoiți. Acest stereotip este accentuat prin reprezentarea selectivă a romilor ca subiect sau obiect în relatările despre cazuri de violență, infracțiuni, violență domestică și dispute care implică romi. Romii apar ca subiecți cu sau fără voia lor. Portretizarea este negativă și accentuează stereotipurile, înfățișând romii ca oameni de „clan”, iresponsabili, predispuși la reacții emoționale și violență.

■ Analiza arată că o majoritate clară a reportajelor de pe canalele de știri precum ProTV, Antena 3 și România TV urmează această tendință concentrându-se pe criminalitate, descinderi ale poliției, conflicte interne și conflicte cu comunitățile mai largi (vezi anexele). Terminologia folosită este extrem de discriminatorie, fiind folosit frecvent termenul de „clan” pentru a indica primitivism, înapoiere și organizare tribală. Termenul nu este folosit în sensul său științific, deoarece romii nu sunt organizați politic în clanuri, ei sunt cetățeni ai țărilor lor. Utilizarea stereotipă a termenului echivalează cu rasism și portretizare discriminatorie și poate fi supusă legislației corespunzătoare.

■ În majoritatea reportajelor de știri din mass-media sunt prezentate descinderile poliției în comunitățile de romi. În acest context, este important de menționat că descinderile poliției în comunitățile de romi au fost o problemă recurentă în România.²⁹ În majoritatea cazurilor, raziile poliției se desfășoară sub premisa combaterii activităților infracționale, precum traficul de droguri sau violența în cadrul comunității.

■ Prezentarea unor astfel de razi exacerbează stereotipurile negative și accentuează prejudecățile dăunătoare împotriva romilor. Difuzarea în cadrul știrilor tinde să se concentreze asupra criminalității în cadrul comunității și adesea demonizează întreaga comunitate, în loc să ofere o perspectivă nuanțată.

■ În al doilea rând, un alt tipar este prezentarea romilor într-un mod subminant, cu multe materiale care îi înfățișează mai degrabă ca obiecte decât ca factori activi ai propriei vieți, cu posibilitate foarte redusă de a-și exprima propriile opinii sau aspirații. Această imagine este evidentă în special în materialele care nu prezintă

²³ Legea nr. 170 din 3 iunie 2022 pentru modificarea articolului 369 din Legea nr. 286/2009 privind Codul penal, disponibil la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/255941>, accesat la 27 iulie 2023.

²⁴ Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și manifestări ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal, disponibilă la <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0913>, accesat la 27 iulie 2023.

²⁵ Informații suplimentare au fost furnizate prin intermediul Reprezentanței Permanente a României pe lângă Consiliul Europei, având ca scop oferirea unei imagini actualizate a inițiativelor naționale întreprinse pe această temă; vezi <https://rm.coe.int/clarification-romania-study-on-roma-in-broadcasting-/1680aed9e3>.

²⁶ Legea nr. 2 din 4 ianuarie 2021 privind măsurile de prevenire și combatere a atitudinilor antirome, publicată în Monitorul Oficial nr. 9 din 5 ianuarie 2021, disponibilă la <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/235923>, accesat la 27 iulie 2023.

²⁷ Potrivit articolului 3 din lege, închisoare de la trei luni la trei ani și interzicerea unor drepturi.

²⁸ Potrivit articolului 4 din lege, închisoare de la unu la cinci ani.

²⁹ ECRI, Monitorizarea țării în România (al cincilea raport privind România), adoptat la 3 aprilie 2019, disponibil la www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/romania, accesat la 27 iulie 2023.

reprezentanți sau lideri ai romilor din comunitatea vizată de materialul respectiv. Majoritatea știrilor din mass-media menționate mai sus sunt despre romi și dau cuvântul exclusiv autorităților de aplicare a legii sau românilor majoritari. Profilul prezentat al romilor este cel al oamenilor săraci, înapoiați și violenți care necesită constant intervenția poliției.

- În al treilea rând, faptul că mass-media românească menționează frecvent etnia doar atunci când romii sunt implicați în cazuri de violență, crime, violență domestică etc., accentuează prejudecățile implicite împotriva acestora. Mass-media evită deseori să menționeze etnia în cazurile care implică etnici români sau alții, ceea ce evidențiază o tendință subiacentă de a asocia acțiunile negative cu o anumită etnie.

- Imaginile care însoțesc aceste tipuri de materiale arată în general romii fie în medii sărace și precare – locuințe mici în condiții proaste, drumuri neasfaltate, îmbrăcăminte sărăcăcioasă etc. – sau în contrast, în medii foarte bogate și opulente. Opulența este o temă comună care se repetă în materiale ce descriu așa-numitele „clanuri” de romi și așa-numiții „interlopi”. Materialele prezentate de Kanal D se concentrează pe familiile de romi bogate și tradiționale și pe comportamentul lor opulent.³⁰

- Spre deosebire de cele de mai sus, există unele bune practici în relatările jurnalistice care urmăresc combaterea atitudinilor antirome. Aceste materiale îi înfățișează pe romi ca lideri, persoane cu studii înalte și competenți și subliniază contribuțiile romilor la traiectoria istorică a României. Aceste relatări îi prezintă, de asemenea, pe romi ca persoane cu rol activ, exprimându-și propriile opinii și aspirații, contracarând astfel portretizarea degradantă a romilor din presa de știri.

- Printre exemplele de bune practici în relatările despre comunitățile și persoanele de etnie romă se numără reportajul Trinitas TV despre Ziua Dezrobirii Romilor,³¹ care prezintă un tablou pozitiv despre romi drept contribuitori și victime ale țării în care sunt cetățeni. Două persoane proeminente de etnie romă au transmis o imagine de competență, educație și leadership, iar tinerii elevi romi care au prezentat opere de artă au promovat o imagine pozitivă, în contrast cu stereotipurile și prejudecățile obișnuite. Materialul a fost un bun exemplu de utilizare a radiodifuziunii pentru combaterea atitudinilor antirome.

- Un alt exemplu pozitiv este seria de emisiuni „Din viața romilor” care se concentrează pe romii din România, finanțată și susținută de Partida Romilor din România.³² Programul acoperă o varietate de subiecte, printre care un program al Untold Stories, o organizație condusă de o actriță romă premiată care lucrează cu tineri instituționalizați, mulți dintre ei romi. Programul include, de asemenea, sărbători pentru Ziua Internațională a Femeii, aducând în prim-plan femeile rome aflate în roluri de conducere în Partida Romilor, precum și femeile rome care lucrează ca asistenți sociali, medici și asistente. Producția este condusă și susținută de romi și prezintă romii într-o lumină pozitivă, ca principalii protagoniști care lucrează pentru a-și susține comunitatea.

- În plus, reportajul de la Antena 3 care a relatat anunțul lui Dorin Cioabă că organizația sa intenționează să dea în judecată Biserica Ortodoxă pentru anii de înrobire a romilor a fost un bun exemplu de relatare despre romi.³³ Materialul a subliniat că biserica nu și-a exprimat niciodată regretul pentru implicarea sa istorică în sclavia romilor, iar Cioabă a solicitat ca biserica să-și exprime public regretul și să ofere reparații morale. Prezentarea romilor în cadrul reportajului a fost neutră și obiectivă și a fost prezentată o persoană de etnie romă în calitate de expert în această problemă, care a avut posibilitatea de a transmite mesaje-cheie de susținere și promovare fără întrebări părtinoare. Reportajul a permis romilor să-și exprime opiniile și să fie protagoniști activi, ceea ce este un aspect pozitiv al materialului.

³⁰ Pe timp de criză, romii învață lecția economiei!, Kanal D, 9 octombrie 2022, disponibil la www.youtube.com/watch?v=M7rq9EnHgw8, accesat la 27 iulie 2023.

³¹ Ziua Dezrobirii Romilor, marcată prin evenimente culturale și duhovnicești, Trinitas TV, 20 februarie 2023, disponibil la www.trinitas.tv/ziua-dezrobirii-romilor-marcata-prin-evenimente-culturale-si-duhovnicesti/, accesat la 27 iulie 2023.

³² Din viața romilor, National TV, 18 martie 2023, disponibil la www.youtube.com/watch?v=4R36veakQIq, accesat la 27 iulie 2023.

³³ Dorin Cioabă anunță că romii vor să dea în judecată Biserica Ortodoxă pentru anii de sclavie, Antena 3, 28 februarie 2023, disponibil la www.antena3.ro/actualitate/dorin-cioaba-proces-biserica-ortodoxa-romana-sclavie-romi-667148.html, accesat la 27 iulie 2023.

- Televiziunea publică TVR are, de asemenea, un palmares destul de pozitiv, cu materiale concentrate pe fapte istorice precum genocidul romilor, aspecte ale culturii romilor în contextul Zilei Internaționale a Romilor din 8 aprilie și pe studenții universitari romi și aspirațiile acestora (TVR Craiova).³⁴
- În „Tinerii romi pot schimba mentalități”, materialul TVR prezintă discuții cu ocazia Zilei Internaționale a Romilor. Materialul este în mare parte pozitiv și prezintă lideri regionali ai romilor care pun accent pe educație și integrare. Sunt intervievați și câțiva tineri studenți romi, care studiază pedagogia, managementul afacerilor etc. Reprezentarea este pozitivă, iar romii sunt văzuți ca protagoniști activi care își exprimă opiniile și aspirațiile. Evenimentul este organizat în colaborare cu instituțiile de învățământ locale, iar autoritățile române participă și vorbesc. La fel, în „Interviu cu Cătălin Manea, deputat rom în Parlamentul României”, producătorii TVR sunt concentrați pe legea românească a educației. Materialul prezintă un reprezentant al romilor competent și activ, care are cunoștințe ample și sprijină comunitatea de romi. Materialul prezintă, de asemenea, fapte istorice, aspirațiile comunității de romi și îndeamnă la răspundere pentru nedreptatea istorică.³⁵
- În rezumat, portretizarea romilor în mass-media românească rămâne predominant negativă și dezechilibrată, accentuând stereotipurile și nereușind să ofere romilor cuvântul în aceste privințe. Deși există câteva exemple pozitive care urmăresc combaterea atitudinilor antirome, acestea sunt puține. Mass-media are responsabilitatea de a prezenta romii într-un mod mai echilibrat și de a combate stereotipurile negative. Acest lucru poate fi realizat prin prezentarea liderilor, experților și membrilor comunității rome în centrul atenției, înfățișându-i ca protagoniști activi și subliniind contribuțiile lor la societate.

CONCLUZII

- Cadrul național de reglementare din Bulgaria interzice discursul instigator la ură și discriminarea și există un cod etic al presei bulgare care impune ca instituțiile media să evite discursurile instigatoare la ură și discriminarea. Cu toate acestea, atât din punct de vedere istoric, cât și până în prezent, romii din Bulgaria au fost portretizați negativ în mass-media. Reprezentările negative și stereotipe ale romilor în mass-media accentuează atitudinile și prejudecățile dăunătoare și pot limita șansele de incluziune socială și egalitate. Anumiți furnizori de servicii mass-media au adoptat ca o rutină portretizările stigmatizante și discriminatorii la adresa romilor. Este deosebit de îngrijorător faptul că un radiodifuzor media cu acoperire la nivel național și care este cel mai urmărit post de televiziune a descris de mai multe ori romii într-un mod extrem de discriminant atunci când a relatat despre incidente care implicau romi. Cu toate acestea, s-au făcut eforturi pentru a crește reprezentarea pozitivă a romilor în mass-media, deși modurile în care se face acest lucru rămân oarecum stigmatizante și unilaterale.
- Stereotipurile negative privind romii sunt o problemă frecventă în mass-media grecească, deși discursul anti-romi din Grecia este indirect și mascat. Mass-media prezintă diverse subiecte legate de romi, precum infraționalitatea, sărăcia și discriminarea, dar tind să se concentreze pe stereotipuri și prejudecăți negative, prezentând romii ca hoți, violenți și predispuși la comportament delicvent și criminal. Relatarea în mass-media a incidentelor care au implicat romi a fost adesea negativă și a descris romii ca fiind responsabili pentru evenimente. Cu toate acestea, canalele regionale tratează subiectele romilor într-un mod mai pozitiv decât canalele naționale și sunt realizate și unele materiale pozitive.
- În Italia, există un stereotip negativ predominant al romilor ca infractori non-violenți, needucați și înapoiți. Mass-media reprezintă adesea în mod selectiv romii ca subiect sau obiect în relatările despre cazuri minore de infracțiuni sau violență domestică și dispute sociale care implică romii ce trăiesc în apropierea comunităților locale. Această portretizare accentuează stereotipurile negative despre romi, prezentându-i drept oameni

³⁴Tinerii Romi pot schimba mentalități, TVR Craiova, 6 aprilie 2023, disponibil la www.youtube.com/watch?v=KCxtiBJ7BGQ, accesat la 27 iulie 2023; Romii, cultura supraviețuirii. În 8 aprilie, de Ziua Mondială a Romilor, câteva pagini de istorie, TVR, 8 aprilie 2023, disponibil la http://stiri.tvr.ro/romii-cultura-supravietuirii-in-8-aprilie-de-ziua-mondiala-a-romilor-cateva-pagini-de-istorie_928336.html#view, accesat la 27 iulie 2023.

³⁵ Parlamentul României: Interviu cu Cătălin-Zamfir Manea, deputat Asociația Partida Romilor, TVR, 17 martie 2023, disponibil la www.youtube.com/watch?v=Pe2nQHgzGQw, accesat la 27 iulie 2023.

iresponsabili de „clan” care nu au grijă de copiii lor și tratează femeile în mod nedrept în cadrul familiei. Mass-media descrie adesea romii într-un mod care se concentrează pe statutul lor social și economic, indiferent dacă sunt bogați sau săraci, și evidențiază aspectele negative ale culturii lor. Relatăriile din mass-media se concentrează adesea pe dificultatea integrării și incluziunii sociale a romilor, în special în ceea ce privește criza locuințelor, care este profund resimțită din cauza lipsei de locuințe sociale disponibile pentru persoanele vulnerabile.

- Reprezentarea romilor în mass-media românească rămâne, de asemenea, predominant negativă și dezechilibrată, accentuând stereotipurile și nereușind să ofere romilor cuvântul în aceste privințe. Mass-media prezintă romii drept infractori violenți, needucați și înapoiți. Raziile poliției în comunitățile de romi sunt prezentate frecvent, ceea ce exacerbează stereotipurile negative la adresa romilor. Etnia este adesea menționată doar atunci când romii sunt implicați în acțiuni negative, întărind prejudecățile existente. Mass-media subminează frecvent imaginea romilor prezentându-i mai degrabă ca obiecte decât ca protagoniști activi ai propriei vieți. Deși există câteva exemple pozitive care urmăresc combaterea atitudinilor antirome, acestea sunt puține.

- În general, pentru toate cele patru țări, în ciuda cadrelor legale și a codurilor etice existente care interzic discursurile instigatoare la ură și discriminarea, instituțiile mass-media continuă să consolideze atitudinile și prejudecățile dăunătoare la adresa romilor prin portretizarea lor negativă în materialele lor. Mass-media tinde să se concentreze asupra stereotipurilor negative și a prejudecăților față de romi. Etnia este adesea menționată doar atunci când romii sunt implicați în acțiuni negative, întărind prejudecățile existente. Cu toate acestea, există și câteva exemple pozitive care urmăresc combaterea atitudinilor antirome. Prezentarea negativă a romilor în mass-media din cele patru țări examinate limitează oportunitățile de incluziune socială și egalitate și întărește stereotipurile negative și discriminarea.

RECOMANDĂRI

- Următoarele recomandări urmăresc să îmbunătățească situația cu privire la portretizarea predominant negativă a romilor în mass-media din Bulgaria, Grecia, Italia și România.

- ▶ Consolidarea capacității organismelor naționale de reglementare și supraveghere de a preveni și/sau combate actele de incitare la ură la adresa comunității de romi prin instruire și schimb de bune practici. Programele de consolidare a capacităților pot include elaborarea de îndrumări și organizarea de seminarii de formare privind diversitatea și incluziunea pentru producătorii (executivi) și conducerea superioară, precum și schimburi de practici.

- ▶ Creșterea gradului de informare cu privire la problemele legate de atitudinile antirome și discursul instigator la ură în rândul comunității profesionale din mass-media, cum ar fi jurnaliști, redactori și prezentatori, prin formare destinată înțelegerii atitudinii antirome și rasismului, eticii și relatării în mass-media, prin promovarea discursurilor pozitive, a standardelor legale ale libertății de exprimare și limitele acesteia etc., în pofida libertății mass-media sau fără a afecta libertățile mass-media sau ceva în acest sens.

- ▶ Încurajarea radiodifuzorilor să evite generalizarea titlurilor și corelarea etniei cu reprezentările negative prin instituirea unor coduri etice și respectarea acestora.

- ▶ Radiodifuzorii trebuie să se asigure că romilor li se oferă un cuvânt de spus și li se permite să își exprime opiniile și aspirațiile. Romii trebuie să fie prezentați ca protagoniști activi în comunitățile lor, nu doar subiecți ai reportajului.

- ▶ Încurajarea radiodifuzorilor să ofere descrieri mai favorabile ale romilor, subliniind contribuțiile lor la societate, istorie, cultură și alte domenii. Acest lucru va ajuta la contracararea stereotipurilor negative și prejudecăților.

- ▶ Includerea mai multor voci și reprezentanți ai romilor în știri și mass-media. Acest lucru poate ajuta la oferirea unei imagini mai fidele și nuanțate a comunităților de romi și a experiențelor acestora.

- ▶ Radiodifuzorii trebuie să evite folosirea unui limbaj dezumanizant și prezentarea romilor ca un grup monolitic. Comunitățile de romi sunt diverse și au experiențe și perspective diferite. Este important să se evite portretizarea acestora prin generalizări și să fie prezentați ca un singur grup omogen.
- Urmând aceste recomandări, organismele naționale de reglementare și supraveghere, radiodifuzorii și comunitatea profesională pot contribui la crearea unei imagini mai incluzive, echilibrate și mai corecte a romilor în știri și mass-media.

ANEXA I – STUDII DE CAZ ÎN ROMÂNIA

Studiu de caz I – „Descinderi în forță la clanurile de romi din Bârlad și Murgeni” (știrile PRO TV), 10 mai 2022

- Materialul prezintă o descindere a poliției într-o comunitate de romi unde ar fi avut loc violențe între „clanuri”. Reportajul transmite că au fost confiscate mai multe arme albe și arată imagini cu acestea. Prezentatorul de știri subliniază că s-a descoperit că unul dintre bărbați (fără a-i preciza numele) era căutat de EUROPOL.
- În reportaj nu apar romi din comunitățile menționate, nici membri ai comunității, nici lideri locali, nici experți. Sunt transmise date de la poliție despre câți ofițeri au efectuat razia și unde a avut loc aceasta.
- La fel ca în multe astfel de materiale, corelarea etniei cu actele de violență și infracționalitate este destul de explicită, întărind stereotipurile. Nu este furnizat context, iar romii sunt simple obiecte ale reportajului fără a se prezenta vreo opinie a acestora. Imaginile arată o comunitate foarte săracă, cu drumuri neasfaltate și locuințe vechi, dărăpănate.
- Reportajul prezintă un eveniment care a avut loc în timpul unei petreceri de logodnă într-o comunitate de romi și face parte dintr-un program de știri pe canalul Știrile PRO TV. La fel ca într-un material anterior, violența în rândul romilor este subiectul reportajului. Materialul include fragmente din interviuri cu femei rome, dar fără prea mult context. Comunitatea de romi pare să fie săracă, locuințele sunt mici și drumurile din comunitate sunt neasfaltate.
- Profilul romilor, așa cum este prezentat, este cel al oamenilor săraci, înapoiți și violenți, unde intervenția poliției este necesară constant. Purtătorii de cuvânt ai poliției prezintă datele „cazului”.
- La sfârșit, este afișat un videoclip de pe rețelele de socializare cu presupușii făptași în care aceștia dansează, beau și sunt înarmați cu bâte și săbii.
- În acest material, profilul romilor este cel de infractori violenți organizați în clanuri, ale căror comportamente sunt primitive și necontrolate și care necesită constant intervenția poliției.

Studiu de caz II – „Filmul răfuielii mafioate de la Strasbourg. În România, interlopii au pus stăpânire pe 144 de clădiri istorice” și „Revoltă împotriva interlopilor, în Sălaj! Oamenii sunt bătuți, umiliți și jefuiți în plină stradă” (Antena 3, știri), 18 octombrie 2022

- Ambele materiale discutate prezintă comunitatea de romi doar ca subiecte, fără a le oferi posibilitatea de a-și spune cuvântul. Reprezentarea este negativă și întărește stereotipurile negative, înfățișând romii ca oameni de „clan” care sunt predispuși la reacții emoționale și violente, în ciuda faptului că sunt victime ale unor circumstanțe tragice.
- Este important de remarcat că mass-media română de știri menționează adesea etnia numai atunci când relatează despre infracțiuni, violențe sau dispute domestice care implică romi, fără a menționa etnia în cazurile care implică etnici români.
- În ceea ce privește materialul despre conflictul interetnic, este de remarcat faptul că sunt prezentate doar voci românești, fără nicio reprezentare din partea comunității rome. În plus, localnicii au subliniat că acest conflict a implicat doar o anumită parte a comunității de romi și nu ar trebui să fie generalizat la toți romii. Din păcate, producătorii reportajului nu au reușit să investigheze aceste informații și au folosit în schimb titluri generalizate.

Studiu de caz III – „Ziua Dezrobirii Romilor, marcată prin evenimente culturale și spirituale” (Trinitas TV), 20 februarie 2023

- Reportajul Trinitas TV prezintă un eveniment de comemorare organizat de Biserica Ortodoxă în comunitatea de romi din Sintești pentru a marca abolirea sclaviei și eliberarea romilor din România.
- Doi preoți de origine romă sunt principalii protagoniști ai reportajului. Aceștia vorbesc despre istoria romilor în limba romani, inclusiv despre perioada sclaviei, situația romilor din acea perioadă și, de asemenea, evidențiază romii care au luptat pentru România în cele două războaie mondiale. Aceștia subliniază nevoia de reconciliere, armonie între comunitățile de romi și români și contribuțiile romilor la traiectoria istorică a României.
- Sunt, de asemenea, intervievați tineri elevi romi, care își prezintă lucrările de artă realizate în școală. Aceștia vorbesc despre activitatea lor școlară și despre îndrumarea dascălului lor.
- Materialul este o prezentare pozitivă despre romi, înfățișându-i atât în calitate de contribuitori, cât și ca victime ale țării ai cărei cetățeni sunt. Cele două persoane proeminente de etnie romă transmit o imagine de competență, educație și leadership. Romii sunt prezentați ca protagoniști activi, nu ca subiecte ale reportajului, iar materialul arată că romii fac parte din societatea românească. Prezentarea tinerilor romi și a operelor lor de artă întărește imaginea pozitivă care contrastează cu stereotipurile și prejudecățile obișnuite, descriindu-i ca fiind amabili, inteligenți și mândri de munca lor.
- Materialul poate fi considerat un bun exemplu de utilizare a radiodifuziunii pentru combaterea atitudinilor antirome. Romii sunt prezentați ca lideri, cu un nivel ridicat de educație și competență. Prezentarea tinerilor romi transmite un sentiment de normalitate și integrare. Prezentarea obiectivă a istoriei este menită să scoată în evidență reconcilierea, apartenența și contribuția istorică, subliniind totodată nedreptățile trecutului.